

OĞUZNAMELERDE TÜRK HALK HUKUKU/TÜRK TÖRESİ *Turkish Public Law/Turkish Custom in Oguznames*

Mehmet Emin Bars

Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü mebars@bingol.edu.tr, orcid: 0000-0001-6972-6860

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 08.08.2023

Kabul/Accepted: 06.12.2023

DOI: 10.51592/kulliyat.1339720

Anahtar Kelimeler

Oğuzname, Oğuz Kağan, halk hukuku, töre.

Keywords

Oguzname, Oguz Kagan, public law, custom.

ÖZ

Oğuzlar zengin sözlü kültür geleneğine sahiptir. Oğuznameler bunun en önemli göstergelerinden biridir. Oğuzname, Oğuzların sözlü kültür ürünlerini toplayan eserlerine verilen addır. Destanın çok sayıda nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalar meydana geldiği zaman, mekân ve sosyal yapıya göre farklılık gösterir. Oğuznamelerde Türk halk hukukuna/töresine ait çok sayıda gelenek yer almaktadır. Bu geleneklerin büyük bölümü yazılı kurallar hâline gelirken bir bölümü de milletin yaşamında sözlü biçimde varlığını sürdürmektedir. Bu çalışmada Oğuznamelerde yer alan Türk halk hukuku/töresi incelenmiştir. Türk toplumunda yazılı hukuk kurallarının bulunmadığı bir dönemde, Oğuznamelerden yola çıkılarak sözlü hukuk kurallarının toplumsal düzeni sağlamadaki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Makalenin sınırlılıkları hem konunun derinlemesine ele alınmasını hem de bütün nüshalarının incelemeye dahil edilmesini zorlaştırmaktadır. Bundan dolayı çalışmada beş Oğuzname nüshası kullanılmıştır. Çalışmada Türk halk hukuku “Tanrisal simgecilik, ad verme, devlet idaresi, bozkır kültürü, Türk cihan hâkimiyeti mefkûresi, aile hukuku, kurt ve at simgeciliği, devlet meclisi, bilgelik, ata hakkı” başlıkları altında incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda Oğuznamelerin Türk hükümdarlık seçiminden aileye kadar eski Türk hukuk kurallarına/töresine dair çok sayıda önemli veriyi sakladığı görülmüştür. Türklerin İslamiyeti kabul etmeleri evlilik gibi bazı geleneklerinde çeşitli değişiklikler meydana getirmiştir. Günümüzde de varlığını etkin biçimde sürdüren devletin kutsallığı, idareciye itaat, istişare, aileye bağlılık, bilgiye verilen değer, ata/baba hakkı gibi birçok inanç/uygulama kaynağını eski Türk töresinden almaktadır.

ABSTRACT

Oguz has a rich oral cultural tradition. Oguznames are one of the most important indicators of this. Oguzname is the name given to the works that collect the oral culture products of the Oguzs. There are many copies of the epic. These copies differ according to time, place and social structure when they occur. There are many traditions belonging to Turkish folk law/custom in Oguznames. While most of these traditions have become written rules, some of them continue to exist in the form of oral traditions in the life of the nation. In this study, the Turkish folk law/customs in the Oguznames were examined. In a period when there were no written rules of law in Turkish society, an attempt was made to determine the effect of oral law rules in maintaining social order, based on the Oghuznames. The limitations of the article make it difficult to both cover the subject in depth and include all copies of it in the review. Therefore, five Oğuzname copies were used in the study. In the study, Turkish folk law was examined under the headings of “divine symbolism, naming, state administration, steppe culture, the idea of Turkish world domination, family law, wolf and horse symbolism, state council, wisdom, ancestor's right”. As a result of the study, it was observed that the Oguznames kept many important data about the old Turkish folk law/custom, from the election of the Turkish reign to the family law. Turks' acceptance of Islam brought about various changes in some of their traditions, such as marriage. Many beliefs/practices, such as the sanctity of the state, obedience to the administrator, consultation, loyalty to the family, the value given to knowledge, and ancestor's rights, etc., which continue to exist effectively today, derive their sources from the old Turkish customs.

Atıf/Citation: Bars, M. E. (2024), "Oğuznamelerde Türk Halk Hukuku/Türk Töresi", *Külliyyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Hasan KAVRUK Armağan Sayısı, 22 (Mart), 27-43.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Mehmet Emin Bars, mebars@bingol.edu.tr

"Erti Türük Oguz begleri bodun eşidin üze tenri basmasar asra yir telinmeser Türük bodun elinin törünün kem artatı udaçı erti?" (Orhun Yazıtları)

GİRİŞ

İnsanoğlu bir topluluk hâlinde yaşamaya başladığından beri aralarındaki ilişkileri düzenleyen kurallar da oluşmaya başlamıştır. İnsanlar arasında önce sözlü toplumsal kurallar sonrasında da yazılı hukuk kuralları meydana gelmiştir. Toplumsal düzeni sağlamayı/korumayı amaç edinen bu kurallar meydana geldiği tüm toplumlarda aynı değildir. Toplumsal kurallar toplumun sosyal, kültürel, psikolojik, ekonomik vb. koşullarına uygun olarak değişkenlik gösterir. Sözlü veya yazılı hukuk kuralları toplumsal uygulamalara göre şekillenir. İlkel dönemlerden beri toplumun ortak sosyal ve kültürel belleğini saklayan sözlü kurallar hayatın düzenini ve devamını sağlar. Sözlü hukuk kuralları yazılı/modern hukuk kurallarının da temel kaynağını oluşturur. Sözlü hukuk kurallarıyla yazılı hukuk kurallarının çatışması/uyumsuzluğu toplumsal düzenin devamını güçleştirir. Sözlü kurallar halk hukukudur. Günümüzde Erzurum'da kullanılan "törelilik, törelilik, törelilik..." gibi deyimler; saygılı, iyi, oturmasını kalkmasını bilen kişiler için kullanılan "törelilik insan" sözü töreye verilen önemin birer yansımasıdır.

Sosyal normlar toplumun kontrol mekanizmalarıdır. "Âdet, anane, gelenek, görenek, örf, teamül, töre, tüze, hukuk, kural, moda" önemli sosyal normlardır. Âdet, görenek, gelenek, töre, örf kavramları halk arasında çoğunlukla bir toplumda eskiden beri yapılan, kuşaktan kuşağa aktarılan, bir yaptırıma sahip, yapana saygınlık kazandıran, toplumsal düzeni sağlayan, bireysel ilişkilerle birey-toplum/devlet ilişkilerini belirleyen olumlu tutum/davranış/alışkanlık/uygulamalar anlamında birbirinin yerine kullanılmaktadır. Hukuk, teamül, tüze kavramları ise daha çok yazılı hukuk terimleri olarak kabul edilmektedir. Anayasa, kanunlar, uluslararası anlaşmalar, tüzükler, yönetmelikler yazılı hukukun; örf, âdet, gelenek, görenekler ise yazılı olmayan (sözlü) hukukun temel kaynağını oluşturur. Halk hukuku ve yazılı hukuk farklı kaynaklardan beslenmektedir.

Sözlü gelenek temelinde halk hukukunun kurumsal yapısı aile meclisinden kurultaya kadar geniş bir alana sahip iken yazılı hukuk resmî devlet otoritesinin eğitilmiş bireyleri tarafından konur. Toplumsal düzenin koruyucusu olan yazılı olmayan hukuk kuralları yetkili bir kurum tarafından konulmaz, halkın uzun yıllar yaptığı davranışlar sonucu oluşur. Her davranış şekli hukuk kaynağı olarak kabul edilmez. Bir davranışın hukuk kuralı olarak uygulanması için bazı şartlara sahip olması gerekir: "süreklilik (devamlılık), benimsenme (inanç), devlet desteği (hukuki unsur)" (Dursun 2016: 26). Halk hukukunun uygulandığı toplum tarafından benimsenmesi, toplumun genel kabullerine uygun, eskiden beri uygulanıyor olması ve yasalarla çelişmemesi varlığını sürdürmesi için gerekli şartlardır.

Halk hukuku toplumun örf, âdet, gelenek ve görenekleriyle beslenir. Kuşaktan kuşağa kalıp söz ve davranışlarla aktarılan halk hukuku dinamik bir yapıya sahiptir. Zamana, mekâna ve topluma göre kendisini yeniler. Halk hukuku toplumsal bir ihtiyacın gereği olarak oluşur. Eski Türklerde yazılı olmayan hukuk kuralları (töre) hakandan halka kadar herkesin uymak zorunda olduğu kurallar bütünü oluşturmuştur. Orhun Yazıtları'nda geçen "Erti

Külliyyat

OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
Prof. Dr. Hasan KAVRUK Armağan Sayısı

ISSUE: 22/MARCH 2024 • ISSN: 2587-117X

SAYI: 22 / MART 2024

Külliyyat

Türük Oguz begleri bodun eşidin üze tenri basmasar asra yir telinmeser Türük bodun elinin törünün kem artatı udaçı erti"¹ (Tekin 2010: 30) sözleri, töreyi devletin temeli kabul eder. "El qalır, törü qalmaz." (Kaşgarlı Mahmud 2005: 587) atalar sözü töreye uymanın vazgeçilmezliğini anlatır. Yusuf Has Hacib'in "Kuralsız, töre bilmez kişi/İnsanlara katılırsa ilerlemez işi" (2019: 344) sözleri işleri töre ile yapmanın gerekliliğini anlatır.

Toplumun sosyokültürel değerlerinden gücünü alan halk hukuku yazılı hukuk içerisinde varlığını devam ettirmektedir. Günümüz modern toplumlarında dahi köy odası geleneğinin varlığı, toplumsal birçok problemin yazılı hukuka başvurulmadan, mahkemelere intikal etmeden geleneksel bağlamı içerisinde çözümü halk hukukunun/törenin halk nezdindeki gücünü ve geçerliliğini göstermesi bakımından önemlidir. Sevindik (2013: 127) Sivas ilinin Şarkışla ilçesinin Gümüştepe köy halkının sorunlarını modern hukuk yerine daha çok halk hukukuna dayanarak çözüme yoluna gittiğini belirtir ve çeşitli nedenler sıralar: Halkın yazılı hukuka güvenmemesi, mahkeme kararlarının çözüm yerine kin ve nefreti artırması, yazılı hukuk kararlarının adil olmadığına inanılması, mahkeme süreçlerinin uzun sürmesi ve masraflı olması gibi. Mevcut inançlar halk hukukunun günümüzde varlığını devam ettirme nedenlerini de açıklamaktadır.

Destan metinleri halk hukuku/Türk töresi ile ilgili önemli veriler barındırır. Örneğin Oğuznamelerin önemli bir parçasını teşkil eden Dede Korkut anlatıları² bozkır kültürü, aile, yönetim, inanç sistemleri ile beraber özel ve kamu hukukuna dair birçok uygulama hakkında bilgi verir. Türk destanlarının önemli ve büyük kollarından biri de Oğuz destan koludur. Bu destanlar sadece Oğuzların değil, bütün Türk boylarının destani hayatını anlatır. Oğuz destanları İslamiyet sonrasında umumiyetle "Oğuzname" olarak adlandırılmıştır. Oğuznameler millî günlerde, özellikle savaşta askeri coşturmak, orduya moral vermek için ozanlar tarafından kopuz eşliğinde terennüm edilmiştir. Oğuz destanının ana eseri kaybolmuştur. Dede Korkut Kitabı, Oğuznamelerin en büyük parçasını oluşturur. Diğer önemli parçası ise Oğuz Kağan Destanı'dır. Oğuz Kağan Destanı'nın çok sayıda nüshası vardır. Paris Millî Kütüphanesi Türkçe eserler arasında bulunan Uygur harfli yazma, bilinen en eski nüshadır. İslamiyet öncesi rivayetleri içermesi, tek yazma nüshası bulunan eseri diğer Oğuznamelerden ayırır. Uygur harfli Oğuz Kağan Destanı'nın yanı sıra Reşidettin Fazlullah'ın Camiü't-Tevarih, Yazıcıoğlu Ali'nin Tevarih-i Âl-i Selçuk, Ata Melik Cüveyni'nin Tarih-i Cihangüşa, Ebülğazi Bahadır Han'ın Şecere-i Türk ile Şecere-i Terakime adlı eserlerinde Oğuznameler yer almaktadır. Ayrıca Uzunköprü Nüshası, Kazan Nüshası, Salar Baba Oğuznamesi, Türkmen şair Muhammed Andalıp tarafından yazılan Andalıp Oğuznamesi ve Dana Ata Oğuznamesi vardır. Bu nüshalar içerisinde Uzunköprü, Andalıp ve Dana Ata nüshaları manzumdur. İslami dönemde kaleme alınan tüm nüshaların kaynağı Reşidettin Oğuznamesi'dir. Çalışmamızda Oğuz Kağan Destanı'nda Türk halk hukuku/töresi incelenmiştir. İncelemede Uygur harfli Oğuz Kağan Destanı (UO), Reşidettin Oğuznamesi (RO), Yazıcıoğlu Ali Oğuznamesi (YO), Ebülğazi Bahadır Han Oğuznamesi (EO) ve Kazan Oğuznamesi (KO) kullanılmıştır. Makalenin sınırları hem konuyu derinlemesine işlemeyi hem de diğer nüshaları incelemeye dahil etmeyi zorlaştırmaktadır. Bu bakımdan yukarıda belirtilen Oğuzname nüshalarında bulunan halk hukuku kuralları/töreler genel hatlarıyla ele alınmıştır.

¹ "(Ey) Türk, Oğuz beyleri (ve) halkı, işitin! Üstte(ki) gök çökmedikçe, altta(ki) yer (de) delinmedikçe, (ey) Türk halkı, (senin) devletini (ve) yasalarını kim yıkıp bozabilirdi?"

² Dede Korkut anlatılarında halk hukuku uygulamaları için bk. Türkmen 2011; Dursun 2011.

1. Tanrısal Simgencilik Bağlamında “Kut-almış” Kağan

Türk epik destan geleneğinde Tanrıoğlu³ motifi mitolojik destan kahramanlarının tipik niteliklerinden biridir. Bu nitelik “millî kültürün temelinde duran mitolojik şuur[un]” (Bayat 2006: 130) yansımasıdır. UO’da Tanrıoğlu miti belirgin biçimde karşımıza çıkar. Oğuz, devlet ve askerî düzenin kurucusudur. Oğuz’un karşısına gökten bozkurtun inip yol göstermesi, cihan devletini kurma çabası Tanrıoğlu mitinin sonucudur. Soyu ilahi bir menşeden gelen Gökoğlu Oğuz’un ilk işlerinden biri kontrolsüz karanlık güçlere karşı koyup düzeni sağlamaktır. Tanrıoğlu dünyaya nizam vermek için seferlere çıkar. Oğuz’un olağandışı doğumu Tanrıoğlu olmasının ilk işaretlerini verir. Ay Kağan’ın gözü parlar. Doğan erkek çocuğun “yüzü gök; ağız ateş (gibi) kızıl; gözleri elâ; saçları ve kaşları kara... perilerden daha güzeldi[r]... Ayakları öküz ayağı gibi; beli kurt beli gibi; omuzları samur omuzları gibi; göğsü ayı göğsü gibi[dir]” (Bang-Rahmeti 1988: 13). Oğuz’un yüzünün gök, ağzının ateş, gözlerinin elâ renginde olması, fizikî görünüşündeki hayvan simgeleri Tanrıoğlu’nun sıfatlarından. Bazı Altay efsanelerinde gözlerinden ateş çıkan kutsal çocuklara rastlanır (Ögel 1998: 136). Mitolojide kırmızı kuvvet, güç, iktidarı ifade eder (Çoruhlu 2006: 191). Oğuz’un vücudunun kıllarla kaplı olması ise mitolojik tasavvurda olağanüstü gücün ve direncin göstergesidir (Duymaz 2007: 56). Oğuz’un annesi Ay Kağan’dır. “Ay Kağan sadece Oğuz’u dünyaya getiren ana değil aynı zamanda astral tasavvurlarda Baş Tanrı’dır” (Bayat 2006: 131). Ay Dede’nin gözünün parlaması onun dolunay şekline gelmesidir. Ay, dolunay olur ve ondan çıkan ışıktan efsanevi ata Oğuz doğar. “Sadece Türk mitolojisinde değil, pek çok mitolojide ay, sulara ve yağmura hükmeden ve yeryüzüne bereket dağıtan, genellikle boğa ile eş tutulan bir gök cisimidir” (Duymaz 2007: 52). Oğuz’u doğuran Ay Kağan, tanrısal kutun sağlayıcısıdır. Oğuz’un Gök Tanrı’ya olan borcunu ödediğini söylemesi ilahi misyonunu yerine getirip Tanrı katına dönme zamanının geldiğini ifade eder.

İslami varyantlarda ise Oğuz bir İslam velisi kimliğiyle karşımıza çıkar, Oğuz’un doğumu ile ilgili olaylar aşağı yukarı benzer biçimde anlatılır. Bayat (2006: 135) peygamberlikle Tanrıoğlu kompleksinin aynı sistem dahilinde işlendiğini söyler. Tanrıoğlu Oğuz, İslami varyantlarda âdeta Türk kültürünün peygamberidir. Tanrıoğlu kompleksinin birçok unsuru peygamberlerde kalıplaşmıştır. “Kutalmış olan hakanlarla, tanrının yeryüzündeki halifesi arasında sadece zaman ve anlayış farklılığı vardır” (Önal 2009: 70). Tanrıoğlu ilahi nizamı fizikî gücüyle kurarken, peygamber manevî gücüyle bunu yapmaya çalışır. RO’da Oğuz’un nesli Nuh Peygamber’e dayandırılır. Oğuz biricik Tanrı’yı ikrar etmesi durumunda annesinin sütünü içeceğini söyler (Togan 1972: 17). Oğuz bir yıl içinde olgunluk ve asalet belirtileri gösterir, adını kendi koyar (Togan 1972: 18). YO’da Oğuz bir yaşına erişir “gâyet arı ve görklü sûretlü-y-idi. Ve rüşd ve hidayet âsârı alından yaldurardı” (Yazıcızâde Ali 2017: 10). Babası onu gördüğünde urukları içinde böyle ulu ve muazzam bir çocuğun vücuda gelmediğini belirtir. KO’da hakim ve müneccimler Oğuz’un geleceği hakkında şunları söyler: “Zât- ‘âlî çok yıl mesned-i hilâfetde müstakîm olurlar. Ve intikazâ-yı eyyâm-ı hükûmet, zât-ı ‘âlîdin sonk hem mesned-i hilâfet oğlanlarına ta’alluk takıp tâ inkırâz-ı ‘âlemçe sizning neslingizga be-tarîk-i irs, hanlık ve serverlık yâdigâr kılgay” (Demir-Aydoğdu 2015: 124).

³ Türk epik destan kahramanları için kullanılan Tanrıoğlu kavramı Tanrı’dan doğmuş anlamında değil, Tanrı tarafından mukaddes kılınmış, diğer insanlardan farklı olarak kendisine ülüğ (nasip, kismet, iyi talih) verilmiş kişi olarak anlaşılmalıdır.

Türk hükümdarına devleti idare etme hakkı Tanrı tarafından verilmiştir. “Hâkimiyetin menşei ilâhîdir ve hükümdar yönetme yetkisini Gök’ten alır” (Karakaş 2018: 30). Türk kağanı Tanrı’dan kut almıştır. Büyük Hun İmparatoru Mete, MÖ 176’da Çin İmparatoru’na gönderdiği mektupta Tanrı tarafından tahta çıkarıldığını ve Gök Tanrı’nın yardımıyla zafer kazandığını belirtir. Başka bir Hun İmparatoru “Tanrı takdir buyurduğu için kendisini koru[muş]” (Taşağıl 2019: 85), tuzakları boşa çıkarmıştır.

2. Ad Verme

Tanrı katından gönderilen kahraman çoğunlukla tek çocuktur. Oğuznamelerin tüm varyantlarında Oğuz tek çocuktur. Tanrıdan kut alarak dünyaya gelen kahraman, aynı aileden gelen diğer üyelerle benzer nitelikleri taşıyacaktır. Bu durum kahramanın olağandışı, benzersiz oluşu niteliğine gölge düşürür. Bu bakımdan tek çocuk motifi yaygın olarak kullanılır (Kara Düzgün 2014: 118). Halkın sıkıntılı dönemlerinde dünyaya gelen kahraman hızla olgunlaşarak kendisinden beklenen misyonu gerçekleştirir. Kahraman çocukluk döneminden çıktığını bir yiğitlikle ispatladıktan sonra ad alır. “Ad, insanın toplumsal ve bireysel kişiliğinin yanı sıra büyüsel ve gizemsel gücünü de belirten bir simgedir” (Örnek 2016: 205). Bundan dolayı çocuklara gelişigüzel ad konulmaz. Kişinin karakterini, kişiliğini gösterecek bir ad seçilir. UO’da Oğuz ilk kahramanlığını bir canavarı öldürerek gösterir. Uçan kuşları çok olan bir ormanda at sürüleri ve halkı yiyen bir gergedan vardır. Bu canavar halka ağır eziyet eder. Oğuz bu gergedanı öldürerek başını keser (Bang-Rahmeti 1988: 14). Oğuz’un gergedanın başını kesmesi cihanda kuracağı nizama atılan ilk adımdır. Oğuz ardından gergedanı yiyen ala doğana rastlar. Yay ve okla ala doğanı da öldürür (Bang-Rahmeti 1988: 15). Burada gergedanın yeryüzünü, ala doğanın gökyüzünü sembolik anlamda temsil ettiğini düşünmek mümkündür. UO’da Oğuz’a isminin nasıl verildiğine değinilmez.

İslami nüshalarda Oğuz ilk kahramanlığını kâfir babasıyla mücadelesinde gösterir. Bu mücadelede Oğuz, babası Kara Han’ı öldürür. RO’da Oğuz, henüz çocukluğunda “her türlü bilim ve hünerde, ok atmada/kargı kullanmada, kılıç çalmada ve bilgi”de âleme ün salar. Bazı İslami nüshalarda Oğuz adını kendi koyar. Oğuz’un adını kendi koymasını yukarıda ifade edilen Tanrıoğlu mitiyle ilgilidir. YO’da Oğuz’a babası meşveret ederek bir ad bulmaya çalışır. Henüz bir yaşında olan Oğuz “Benüm adımı Oguz kon” (Yazıcızâde Ali 2017: 11) diyerek adını kendi koyar. EO’ya göre Moğollarda çocuk bir yaşına gelmeyene kadar ad konmazdı. Oğlan bir yaşına gelir, Kara Han yurduna haber salar, ulu bir toy düzenlenir ve çocuğa ad verilir (Ebulgazi Bahadır Han 2020: 46). Oğuz isminin kimin tarafından verildiği belirtilmez. KO’da da töre gereği Oğuz bir yaşına gelince büyük bir toy verilir. Oğuz herkesten önce konuşur, adını kendi koyar (Demir-Aydoğdu 2015: 122).

Oğuznamelerde Türk boylarına Oğuz tarafından verilen adlarla ilgili geniş bilgi verilir. Oğuz’un ad vermesiyle Türk boyları tarih sahnesine çıkarılmış olur. Boylar atalarının karakteristik özelliklerine göre adlandırılır. UO’da Oğuz şehri iyi koruduğu için Uruz Bey’e “Saklap” adını verir. Oğuz, İtil ırmağını geçemez. Askeri arasında akıllı bir bey ağaçları keser, askerler ağaçlara yatarak nehri geçer. Oğuz bu beye “Kıpçak” adını koyar. Oğuz’un sevdiği alaca atı üstünde don ve buz bulunan büyük bir dağa kaçar. Oğuz’un beylerinden biri dağa gider, dokuz gün sonra kardan bembeyaz olmuş hâlde atı getirir. Oğuz bu beye “Karluk” adını verir. Oğuz yolda duvarı altından, pencereleri gümüşten, çatısı demirden kapalı bir ev görür. Oğuz beylerinden birini evin çatısını açması için bırakır

ve ona “Kalaç” adını verir. Oğuz, Çürçet Kağanı yenince ondan büyük bir ganimet kalır. Bunları taşımak için bir araba yapan beye “Kangaluğ” adını verir (Bang-Rahmeti 1988: 19-22).

RO’da Oğuz amcasının uruğuyla yetmiş beş yıllık mücadelede ona yardım eden kavme “Uygur” adını verir. Diğer bir kavme de arabayı yaptıkları için “Kanglı” adını verir (Togan 1972: 20). Savaş esnasında Oğuz’un askerlerinden birisinin karısının doğum yapması yaklaşır. Kadın yakınlarda bulunan içi oyulmuş bir ağacın içinde çocuğunu doğurur. Oğuz doğan çocuğa “Kıpçak” adını koyar (Togan 1972: 26). Oğuz seferdeyken adamlarından biri biraz geride kalır. Oğuz ona nedenini sorar. Adam karısının yolda doğum yaptığını ve bu yüzden geciktiğini anlatır. Oğuz bu sözü beğenmez, maden bir kadın yüzünden seferden geri kaldın o zaman “Kal aç” der, adı “Kalaç” olarak kalır (Togan 1972: 45). Oğuz, Kürtak ve Ortak’a dönerken karlı bir dağa rastlar. Oğuz’un ordusundan iki-üç aile ordudan geri kalır. Oğuz bunlara “Karluk” adını verir (Togan 1972: 47). Diğer İslami varyantlarda da Oğuz’un Türk boylarına benzer biçimde isim verdiği görülür (Yazıcızâde Ali 2017: 14-16; Ebulgazi Bahadır Han 2020: 48-53; Demir-Aydoğdu 2015: 123-128). Tüm varyantlarda Oğuz ölümünden önce toy verir, oğullarına nasihatlerde bulunur, altın yayı getiren büyük oğullarına “Bozok”, üç gümüş oku getiren küçük oğullarına “Üçok” adını verir.

3. Tahta Çıkma ve Devlet İdaresi

Eski Türk devletlerinde tahta çıkmanın belirlenmiş tek yolu yoktu. Hanedan mensubu devlet kurucusu olarak, veliaht tayin edilmek suretiyle, kuvvet ve mücadele yöntemi veya devlet ileri gelenlerinin seçim ve tercihi ile tahta çıkılmaktaydı (Koçak 2011: 108-115). Hükümdar olmak için hanedan mensuplarının kanlı mücadelelere giriştiği görülür. Bu mücadele sonunda en güçlü olan ayakta kalır, halkından da itaat beklerdi. Bazı durumlarda ise kurultay tarafından Türk töresine göre tahtın sahibi belirlenirdi. İnan (1998: 223), Ergin (Bang-Rahmeti 1988: 9), Bayat (2006: 158), Gömeç (2018: 439) ve daha pek çok araştırmacı Oğuz-Mete paralelliklerinden söz eder. Oğuz Destanı’nın İslami varyantlarında Oğuz kâfir olan babasını öldürür, yerine geçer. Bu olay prototipi Mete’ye dayanan töreye karşı çıkışın yeni kabul edilen dinin unsurlarıyla süslenerek destan mantığı içerisinde sunulmuştur. Hun Devleti’nde Tuman geleneğe göre tahtı Ulu Hatun’un oğlu Mete’ye bırakması gerekirken onun yerine Çinli anneden olan küçük oğluna bırakmak istemiştir. Mete töreye uymayan babasına karşı çıkmış, onu öldürerek MÖ 209 yılında tahta çıkmıştır. Halk töreye göre hareket edip hükümdar hakkını aldığı için Mete’nin hükümdarlığını kabul etmiş, ona itaat etmiştir.

Kağan töre koyma yetkisine sahipti. Göçebe hayat tarzı ve Türk egemenlik anlayışı kağana bu yetkiyi vermiştir. UO’da Oğuz’un hükümdarlığı aynı zamanda devlet kurucu vasfını da taşır. Oğuz gergedanı öldürdükten sonra hükümler vermiş, cihan fethine çıkmıştır. Fizikî görünümünün sıradışılığı, hızlı büyümesi, gergedanı öldürerek ilk kahramanlığını göstermesi, gök ve yer kızlarıyla evliliğiyle kahramanlık mitlerini teker teker gerçekleştirerek kendisine Tanrı tarafından verilmiş dünya nizamını kurmaya başlar. Ancak İslami versiyonlarda mitolojik unsurlar tarihselleşmeye başlar. Bu metinlerde de eski Türk töresinin uygulamalarının örneklerine rastlanır. Oğuz’un ataları her zaman büyük oğlu veliaht olarak seçer. İslami varyantlarda Yafes’in yerine büyük oğlu Türk, Dib Yabgu’nun yerine büyük oğlu Kara Han geçer. Oğuz tek oğul olduğu için tahtın doğal varisidir. Tahtın sahibinin büyük oğul olduğu teamülü/töresi Oğuznamelerin İslami varyantlarında korunmuştur. Nitekim Oğuz’dan sonra

da yerine büyük oğlu Gün Han geçer. UO'da Gök Tanrı adına işler yapan Oğuz, İslami varyantlarda Allah namına tasarrufta bulunur.

Eski Türk devletlerinde ülke genellikle iki bölüm hâlinde idare edilirdi. Bu bölümler çeşitli Türk topluluklarında “doğu-batı, kuzey-güney, büyük-küçük, iç-dış, Bozok-Üçok, ak-kara, sağ-sol” şeklinde adlandırılmıştır. Bu bölünmelerde her zaman bir tarafa hâkimiyet üstünlüğü verilirdi. İkiye ayrılan ülkede merkezde hükümdar bulunurdu ve iki taraf merkeze bağlıydı. Kanatların başındaki idareciler hükümdarın hâkimiyeti altında töreyi uygulardı. Doğu yönü, batıya nazaran üstün kabul edilir ve yüksek hâkimiyeti temsil ederdi (Kafesoğlu 2012: 243, 261). Oğuznamelerde eski Türk devlet idaresinin ikili sistemi (sağ/Bozok-sol/Üçok) görülür. UO'da Oğuz, Uluğ Türk'ün düşü sonrasında oğullarını yanına çağırır. Avlanmaları için büyük oğulları Gün, Ay ve Yıldız'ı doğu tarafına; Gök, Dağ ve Deniz'i batı tarafına gönderir. Gün, Ay ve Yıldız bir altın yay; Gök, Dağ ve Deniz üç gümüş ok bulur. Oğuz altın yayı üçe bölerek büyük oğullarına, okları da üçe ayırarak küçük oğullarına verir. Ömrünün sonlarında Türk töresine uygun olarak büyük bir kurultay düzenler ve yurdunu oğulları arasında üleştirir (Bang-Rahmeti 1988: 24-25).

İslami varyantlarda da devlet idaresinde ikili bir sistem görülür. YO'da Oğuz'un askerleri sağ ve sol diye ikiye ayrılır. Sağ kol Gün Han, Ay Han ve Yıldız Han; sol kol Gök Han, Tak Han ve Dingiz Han'dan oluşur. Sağ ve sol kola ait on kişiser boyla birlikte Oğuzlar 24 boydan meydana gelir (Yazıcızâde Ali 2017: 5-6). YO'da Arkıl Hoca Gün Han'a Oğuz'dan çok sayıda oğul, mal-mülk kaldığını söyler. Çocuklar arasında bu yüzden düşmanlık çıkacaktır. “Maslahat oldur ki Oguz vasiyeti mücebince her birinün mansıbı ve yolu ve töresi ve adı ve lakabı alâ hide muayyen ve mukarrer ola. Ve her birinün bir nişânı ve tamgası ola ki yarlıg ve hazânelerin ve yıldı ve tavarların anun-ile nişân ve tamga ideler, tâ hiç biri biri-y-le mücâdele ve inâd idebilmeyeler” (Yazıcızâde Ali 2017: 18). Arkıl Hoca boyları sağ ve sol kola böler, her birine yeni ad, nişan, damga verir. Her boya bir hayvan mahsus eder. Toy zamanında davarın hangi bölgesinin hangi boya ait olduğu belirlenir. Arkıl Hoca, Oğuz'un töresini yerine getirir. Oğuz'un töresi gereğince “ulu kardaş var-iken kiçi kardaş beg olmaya[çaktır]” (Yazıcızâde Ali 2017: 23). EO'da Oğuz, yerine büyük oğlu Kün Han'ı seçer. Bozokları han soyu, Üçokları onlara yardımcı eder (Ebulgazi Bahadır Han 2020: 55). KO'da Oğuz oğullarını ve halkını toplayıp büyük bir toy düzenler. Yay getiren büyük oğullarına Bozok, üç ok getiren küçük oğullarına Üçok adını verir. Yay padişah, ok elçi hükmündedir. Kendisinden sonra Kün Han'ı tahta varis kılar. Üçokları sol tarafa oturtur, onları sağ koldaki Bozoklara tabi kılar. Kün Kan, Oğuz'dan sonra onun kızıl evini dikip töresi üzerine her boyun orun ve ülüşünü tayin, dağ ve damgasını belli eder (Demir-Aydoğdu 2015: 131-133).

4. Bozkır Kültürü

Coğrafyanın insan üzerinde büyük tesiri vardır. Bu tesir insanın tabiat kuvvetlerine hâkim olamadığı geçmiş dönemlerde daha belirgin olarak görülür. Bozkır ikliminin de Türk kültürü üzerinde derin tesirleri olmuştur. Eski çağlarda orman kavimleri “avcılık” kültürünü, ziraata elverişli yerlerde oturanlar “köylü/çiftçilik” kültürünü, bozkırlarda yaşayanlar ise “çoban” kültürünü meydana getirmişlerdi (Kafesoğlu 2012: 205). Eski Türklerin yaşadıkları coğrafyadan kaynaklanan kültürü “bozkır kültürü” olarak adlandırılmaktadır. Bozkır kültürünün temelinde at yetiştiriciliği ve çobanlık bulunur. Türklerin devlet idarelerindeki başarıları da çobanlık hayatının

sevk-idare kabiliyetinden doğmuştur. Türklerdeki bozkır kültürü Avrupa'daki gibi sınıflara ayrılmış bir toplum yapısının oluşumunu da engellemiştir. Göçebelik, bozkır kültürünün doğal sonucudur. "...göçebelik hâli, onların [eski Türklerin] hürriyet ve istiklâlini temin eden içtimâî bir vaziyettir" (Ziya Gökalp 2007: 330). Göçebelik Türklere istedikleri zaman akın ve çapul yapma imkânı sağlamıştır. Bozkır kültüründe beylik ve asaletin göçebelikte olduğuna inanılmıştır. Oğuznamelerde de bozkır kültürüne bağlı olarak göçebelikten övgüyle bahsedilir. YO'da Oğuz halkına şöyle öğüt verir: "Ve dâyim göç ideler, oturak olmayalar. Yazın yazlada ve yayın yaylak yirlerde yürüyeler ve güzün güzle ve kışın kışlak ve sâhil yirlerde yürüyeler, kıtlık görmiyeler" (Yazıcızâde Ali 2017: 24). Göçebelik, Oğuz yosunu/töresidir. Oğuz'un hayatını at ve avcılık oluşturur. UO'da Oğuz "at sürüleri güder, ata biner ve av avlar" (Bang-Rahmeti, 1988: 14). Bozkır insanı, doğayla iç içe yaşamıştır. Oğuz avdan dönerken üçüncü karısı Or-Han'ın kızıyla bir su kenarında karşılaşır (Togan 1972: 18). Bozkır kültüründe hayatta kalmanın yolu güçtür. Askerlik ve savaşçılık geniş yer tutar. Bundan dolayı küçük yaşlardan itibaren savaşçılık eğitimi başlar. "Çeri begleri dahı gerekdür ki oğlanlarına ok atmak ve at segirtmek ve güreş tutmak eyü öğredeler ve anları bu işler-ile sınyalar... Yürekli alp olalar öleler" (Yazıcızâde Ali 2017: 26).

Hayvancılık ise bozkır toplumunda hayatın devamını sağlayan önemli unsurlardan biriydi. "Irmak boyları, Oğuz boylarının vesâir Türk oğuşlarının ve oymaklarının kışlakları idiler. Dağlar da bunların yaylakları idiler" (Ziya Gökalp 2007: 332). Eski Türkler kışın kendileri ve sürüleri ırmaklardan su içer, sürülerini otlatır, avcılık ve balıkçılıkla beslenir, akın ve çapul yaparlardı. Örneğin Hunlar "özellikle çok zor geçen kışlarda hayatlarını sürdürmek amacıyla Kuzey Çin'e akınlar düzenliyorlar ve ihtiyaçları için gerekli maddeleri yağmalıyorlardı" (Taşağlı 2019: 76). Yazın ise dağların serinliklerinde orman hayvanlarını avlayarak yaşıyorlardı. RO'da Türkistan bölgesinin yaylak ve kışlakları vardır. Oğuz'un oğulları Mısır seferinde Kudüs ve Halil vilayetlerini kışlak olarak kullanır ve burada avlanır (Togan 1972: 41). Oğuz, yaz aylarını Baalbek Dağlarında geçirir, havalar serinleyince Bağdat tarafına yönelir (Togan 1972: 42). Ebulca Han (Yafes) "sahrâ-nişin ve göçkün -idi, yani yabân yurtlu ve yürük idi" (Yazıcızâde Ali 2017: 9). Onun yaylağı ulu ve yüce olan Ortak ve Kürtak Dağlarıdır. Kışlağı da o civardadır. YO'da da Oğuz sık sık ava gider (Yazıcızâde Ali 2017: 12). EO'da ise Kara Han yaz aylarını Er Dağı ve Kür Dağı'nda, kış aylarını ise Karakum ve Sir suyunun çevresinde geçirir (Ebulgazi Bahadır Han 2020: 45).

5. Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi

Eski Türk hükümlerlik anlayışı karizmatik tip olarak kabul edilmektedir. Kaynaklar "Türk hükümdarına idare etme hakkının Tanrı tarafından verildiğini (bağışlandığını) göstermektedir" (Kafesoğlu 2012: 139). Nitekim "Türk halkının adı sanı yok olmasın" (Tekin 2010: 56) diye Tanrı, Bilge Kağan'ı hakan olarak tahta oturtmuştur. Türk hükümdarı bütün dünyanın "ezeli ve ebedî" hükümdarıydı. Bu düşünce Türk fütühat felsefesinin kaynaklarından birini oluşturmuştur. Cihan hâkimiyeti düşüncesindeki temel gaye yeryüzünün huzur ve sükûnunu sağlamaktır (Kafesoğlu 2012: 244). Güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar her tarafı Türk hâkimiyetine almak gayesi güdülmüştür. Türkler millî, İslami ve insani duygularını ahenkli biçimde terkip edip "Allah'ın cihân hâkimiyetini kendilerine emânet ettiğine inanıyorlardı" (Turan 2019: 12).

Oğuznameler de Oğuzların Türk cihan hâkimiyeti kurma mücadelesinin ürünüdür. Oğuz Destanı fütühatçılık ideolojisinin tercümanıdır. Bu bakımdan Oğuznamelerde "muhtelif devirlerde kurulmuş Türk cihan devletlerinin

ülkeleri” (Bayat 2006: 203) yer alır. Destan Oğuz’un cihangirlik yolundaki fetihlerinden meydana gelir. Bu fetihler istilacı ve yağmacı değildir (Gündüz 2019: 33). UO’da Oğuz, halkı rahatsız eden canavarı yenip gök ve yer kızlarıyla evlendikten sonra bir toy düzenler. Toya tüm halkını çağırır, büyük bir ziyafet verir. Beylere ve halka buyruklar verir, dört yana emirler yollar: “Ben Uygurların kağanıyım ve yeryüzünün dört köşesinin kağanı olsam gerektir” (Bang-Rahmeti 1988: 17). Oğuz bundan sonra kendisine itaat edenleri dost edinir, baş eğmeyenleri yok eder. “Daha deniz daha müren/Güneş bayrak, gök kurikan” (Bang-Rahmeti 1988: 17) ifadeleri bu düşüncenin ürünüdür.

RO’da Oğuz önce iç işlerinde bir düzen sağlamaya girişir. Yetmiş yıl boyunca amcasının uruğuyla savaşır, itaat etmeyi kabul etmediklerinden dolayı onları Karakurum’a sürer. Kendisiyle yakınları arasındaki çekişmeleri düzene koyan Oğuz, çevre halka elçiler gönderir, kendisine tabi olmalarını isteyerek dünya fethine girişir (Togan 1972: 21). YO’da da olaylar benzer biçimde anlatılır (Yazıcızâde Ali 2017: 13). Oğuz İran, Turan, Şam, Mısır, Rum ve gayri vilayetleri zapteder (Yazıcızâde Ali 2017: 17).

Yay ve ok cihan hâkimiyeti sembolüdür. Yay hakanlık, ok ise elçilik sembolüdür. Yayın gökte doğudan batıya doğru uzanması cihan hâkimiyetinin kendisidir (Ögel 2001: 467). Hâkimiyetin sembolü olarak yay ve ok tüm nüshalarda yer almaktadır. UO’da ak sakallı, kır saçlı, uzun tecrübeli bir ihtiyar olan Uluğ Türk, bir gün düşünde bir altın yay ile üç gümüş ok görür. Altın yay gün doğusundan gün batısına kadar uzanmakta, üç gümüş ok da şimale doğru gitmektedir. Uluğ Türk, rüyayı Oğuz’a anlatarak bunu Tanrı’nın dünyayı ona bağışlamasına yorar (Bang-Rahmeti 1988: 23).

RO’da Oğuz yurduna döndükten sonra bir gün altı oğlu ava gider. Tesadüfen bir yay ile üç altın ok bulurlar. Bunu babalarına getirirler. Oğuz yayı üçe bölüp büyük oğullarına, üç oku da küçük oğullarına verir. Büyük oğullarına “Bozok”, küçük oğullarına “Üçok” adını verir. Yay verilen oğullar üstte bulunup orduda sağ kolu; ok verilenler altta olup sol kolu teşkil eder. Çünkü yay padişah gibi hükmeder, ok ise ona tabi elçidir. Oğulların yurdunu ayırıp tayin eder: “Ben öldükten sonra yerim, tahtım ve yurt, eğer Kün o zaman sağ ise onundur” der. Ölümünden sonra yerine büyük oğlu Kün Han geçer (Togan 1972: 48-49). Bu olaylar YO’da da benzer biçimde anlatılır (Yazıcızâde Ali 2017: 17-18). EO’da Oğuz, Şam vilayetinde otağ kurar. Bir komutanının eline bir altın yay ve üç ok verir. Doğu tarafına altın yayı, batı tarafına da üç oku gömdürür. Bir yıl sonra üç büyük oğlunu av için doğuya, üç küçük oğlunu batıya yollar. Çocuklar altın yayı ve üç oku bularak Oğuz’un huzuruna gelir. Oğuz toy düzenler. Altın yayı bölerek büyük oğullarına, üç oku da küçük oğullarına verir (Ebulgazi Bahadır Han 2020: 53-54). Olaylar KO’da da benzer biçimde anlatılır (Demir-Aydoğdu 2015: 129-130).

Tüm nüshalarda Oğuz’un oğullarının adlarının Gün, Ay, Yıldız, Gök, Dağ ve Deniz olması cihan hâkimiyeti düşüncesini gösterir. Ayrıca RO’da askerlerin gittikleri yerlerde Oğuz’un iki altın uçlu ok ve yayını gösterdiklerinde kendilerine ve hayvanlarına yiyecek ve içeceğin verilmesi, gereken hizmetin gösterilmesi (Togan 1972: 27) de yay ve okun hâkimiyet sembolü olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktaydı.

6. Aile Hukuku/Evlenme

Evlenme ve yuva kurma Türk toplumunun ve devletinin temelini oluşturmuştur. Eski Türk topluluklarında yapılan evliliğin geçerli sayılması topluma bildirilmesine bağlıydı. Toplum önünde resmîleştirilmeyen bir evlilik meşru değildi. Evlilik toplumsal bir görev sayılmış, bekârlık ayıplanmıştır (Mandaloğlu 2013: 137-138). Yapılan evlilikler töreye müstenitti. Oğuznamelerde de Türk töresini yansıtan evlilik örnekleri bulunmaktadır. Eski Türklerde evlenecek yaşa gelen bir delikanlının evvela bir kahramanlık gösterip ad alması gerekirdi. Bu suretle erkek olarak kabul edilir, vatandaşlık hakkına sahip olurdu. Böylece ailesinin velâyet-i hâssasından çıkar, milletin velâyet-i âmmesi altına girerdi (Ziya Gökalp 2007: 495). UO'da Oğuz tüm halkı rahatsız eden gergedanı ve ala doğanı öldürerek kahramanlığını gösterir ve bundan sonra tanrısal kuta sahip gök ve yer kızlarıyla evlenir. İslami nüshalarda ise Oğuz'un evliliği kahramanlığından öncedir. Oğuz önce üç amcasının kızlarıyla evlenir, sonrasında babası Kara Han'la mücadele ederek kahramanlığını gösterir.

Destanlarda kahramanlar istediği kadınla evlenmek için sınavlardan geçmek, bazı engelleri aşmak zorundadır. UO'da destani-mitolojik bir evlilik varken İslami nüshalarda dünür olma yönüyle evlilik bulunur. UO'da Oğuz bir yerde Tanrı'ya yalvarır. Karanlık basar. Gökten bir "gök ışık" iner. Işığın içinde çok güzel bir kız vardır. O kız öyle güzeldi ki gülse Gök Tanrı gülüyor, ağlasa Gök Tanrı ağlıyordu. Oğuz'un aklı başından gider, onunla evlenir. Oğuz yine bir gün ava gider. Bir göl ortasında bir ağaç görür. Ağacın kovuğunda yalnız oturan güzel bir kız vardır. Gözü gökten daha göktür. Oğuz onu da sever, evlenir (Bang-Rahmeti 1988: 15-16). Oğuz tanrısal kuta sahip seçilmiş bir kişidir. Onun evlendiği kadınlar da Tanrı katından gönderilmiştir. Her iki eşten doğan çocuklar gök ile yeri temsil eder. Gök ve yeri temsil eden ilahi kaynaklı eşler, Oğuz'un kutunu tamamlamak için gönderilmiştir.

UO'da gök ve yeri temsil eden ilahi kaynaklı iki kutlu eşle evlenen Oğuz, İslami nüshalarda amcasının kızlarıyla evlenir. Bu metinlerde Oğuz üç evlilik yapar. Oğuz'un evlendiği ilk iki kadın Oğuz'un Tanrısı'na inanmadığından "kut"suz iken üçüncüsü Oğuz'un dinine girerek "kut"lu olur. RO'da Oğuz üç amcasının kızlarıyla sırasıyla evlenir. Oğuz önce amcası Küz-Han'ın kızıyla, sonrasında diğer amcası Kür-Han'ın kızıyla evlenir. Oğuz amcasının kızlarını Tanrı'ya imana çağırır, kabul etmeyince yüz çevirir. Oğuz Tanrı'ya iman ettiği için Or-Han'ın kızıyla yakınlaşır. Kara-Han, atalarının dinini terk ettiğini öğrendiğinde onu öldürmeye karar verir. Oğuz o anda avdadır. Avdan döner dönmez Oğuz'un küçük karısı ona haber vermek için bir kadını gönderir (Togan 1972: 18-19). Olaylar diğer nüshalarda da benzer biçimde anlatılır (Yazıcızâde Ali 2017: 11-12; Ebulgazi Bahadır Han 2020: 46-47; Demir-Aydoğdu 2015: 122-123). RO'da Oğuz'un başka bir evliliğinden de söz edilir. Oğuz Kıl-Barak ülkesini aldıktan sonra burada on yedi yıl kalır. Buradaki kadınlardan biriyle evlenir, dört oğlu olur (Togan 1972: 26).

Evlilikte denklik önemlidir. Örneğin "bir kadın küfvü olmayan bir erkekle evlenemezdi. Fakat bir kızı küfvü olan bir erkek istediği zaman da babası ve anası vermemekte bulunamazdı" (Ziya Gökalp 2007: 496). UO'da Tanrısal kut sahibi Oğuz gök ve yeri temsil eden iki kutlu kadınla, İslami nüshalarda ise kendi soyundan gelen kendisine denk amcasının kızlarıyla evlenir. UO'da Oğuz egzogami evlilik yaparken; medeniyet değişiminin yaşandığı, yerleşik hayata geçilen İslami nüshalarda bu kurala uyulmamakta, Oğuz endogami evlilik yapmaktadır. Tüm nüshalarda kadın-erkek arasında bir denklik bulunur. Taşağıl (2019: 82), Hunlarda hükümdarların birden fazla

kadınla evlendiğini, ancak toplumun diğer bireylerinin tek kadınla evlendiğini belirtir. Oğuznamelerin tümünde Oğuz birden fazla kadınla evlenir.

7. Gök Tengri Elçisi Kurt

Kurt Türk mitolojisinin en önemli sembollerinden biridir. Proto-Türk topluluklarında kurt bir totemdi. Kurt devlet, hükümdarlık simgesi olmuştur (Ögel 1998: 40; Çoruhlu 2006: 138). Tengri'den kut bulmuş kurt, Tanrı değil semavi bir varlıktı. Bu varlık boz, kırmızı veya gök rengiyle bir kurt olmaktan ziyade, kurt donuna girmiş bir ata ruhudur. Bir taraftan kendisine saygı duyularak yardımcı istenir, diğer taraftan zararından korkularak kendisinden çekinilirdi (Kalafat 2007: 34). Kurt, özellikle destanlarda kahramanın en büyük yardımcılarından biridir. Nitekim kurt, kutsal ile olan iletişimde aracıdır ve gökle ilgilidir (Balkaya 2015: 140). Türk millî kültüründe kurt "ecdat, kurtarıcı, koruyucu, yol gösteren" (Bayat 2006: 64) gibi işlevlerle karşımıza çıkar. Bu fonksiyonlar kurdun ilahi menşeli olmasındandır. Kurdun Oğuz'un çadırına güneş gibi bir ışıktan inmesi Tanrıoğlu tasavvurunun sonucudur. Bir yönüyle Oğuz ile bozkurt Tanrıoğlu fonksiyonunun iki yüzünü temsil eder. Bayat'ın ifadesiyle "kurtarıcılık işlevini kurt; devlet kurmak, dünyanın dört bir tarafını tutup cihan devleti yaratmak misyonunu ise Oğuz yerine getirir" (2006: 65). Oğuznamelerde kurt sadece UO'da yer alır. Oğuz'un yol göstericisi ve fetih misyonunun yüklenicisi olan kurt, İslami nüshalarda silinip yerini velilik vasfına sahip Oğuz'a bırakır.

UO'da Oğuz, emrini dinlemeyen Urum Kağan'a karşı yürürken Buz Dağ'ın eteğine gelir. Çadırını kurar ve uyur. "Tan ağarınca Oğuz Kağan'ın çadırına güneş gibi bir ışık girdi. O ışıktan gök tüylü ve gök yelesi büyük bir erkek kurt çıktı. Bu kurt Oğuz Kağan'a hitap etti ve: 'Ey Oğuz, sen Urum üzerine yürümek istiyorsun; Ey Oğuz, ben senin önünde yürümek istiyorum.' dedi" (Bang-Rahmeti 1988: 18). Gök tüylü, gök yelesi kurt ordunun önünde yürür, onlara kılavuzluk eder. Türk mitolojisinde gök ve ışıkla bağlantılı tüm varlıklar semavi karakterlidir. Kurt da Gökoğlu'dur ve kurtarıcıdır. Eski Türkler, kutu bir altın ışık olarak tasavvur etmişlerdi. Bu altın ışık bazen bir kız bazen bir erkek bazen de bir hayvan şeklini alırdı (Ziya Gökalp 2007: 474). Dolayısıyla altın bir ışık içinde gökten inen kurt, sahip olduğu kutla Oğuz'un cihan hâkimiyeti görevinin tamamlayıcısıdır.

8. Gök Tengri Bağı At

Türk kültüründe ve halk anlatılarında at önemli bir yere sahiptir. Türk mitolojisinde at çeşitli simgesel anlamlarla donatılmıştır. Şamanın gökyüzüne yolculuğunda bineği olmuş, Gök Tanrı'nın simgelerinden biri olup kurban olarak sunulmuştur (Çoruhlu 2006: 144). Türkler sürüler hâlinde at besler, atın etini yer, kurban olarak sunar ve başka ülkelere satarlardı. Türkler atlarına özel adlar vermiş, törenlerle gömmüş, gökten inen kutsal bir varlık gözüyle bakmışlardır. Bozkır kültürlü Türk'ün sürülerini otlatmak için yeni otlaklar arayışında, diyardan diyara koşan ve dünyayı dar gören bir millet hâline gelmesinde en büyük etken at olmuştur. Nitekim bu konuda Turan (2019: 131)'in Türklerin tarih sahnesine Türk cihan hâkimiyeti mefkûresi ile çıkışlarında askerî kudretin büyük rol oynadığı ve bu sahada göze ilk çarpan unsurun at olduğu görüşü isabetlidir. Türk kültür tarihinde destan kahramanlarının atları çoğunlukla göl, deniz ve gökle ilgili, ilahi menşelidir (Çobanoğlu 2007: 112). Türk destanlarında kahramanın en büyük yardımcısı atıdır. Bu at olağanüstü vasıflara sahiptir. "Atlar, tıpkı pir, derviş,

aksakallı, eren vs. gibi gizli bir bilginin taşıyıcısıdır” (Balkaya 2015: 116). At, güç ve iktidarın temsilcisidir. Kahramandan atının alınması iktidarın alınması anlamına gelir.

Oğuznamelerin özellikte İslam öncesi nüshasında at önemli bir yer tutar. UO’da Oğuz kırk günde büyüdüktan sonra “at sürüleri güder, ata biner ve av avlar” (Bang-Rahmeti 1988: 14). Batılı kaynaklarda geçen “Henüz ayakta durabilecek Hun çocuğunun yanında eyerlenmiş bir at hazır bulunur... Hunlar at üstünde yerler, içerler, alışveriş yaparlar, sohbet ederler ve uyurlar... At başka bir kavmi yalnız sırtında taşıdığı hâlde, Hun at üstünde ikamet eder” (Kafesoğlu 2012: 213) cümleleri, Oğuz örneğinde de görüldüğü üzere, at ile Türk’ün hayatları arasındaki güçlü bağı gösterir. Oğuz’un sığır, koyun sürüleri yerine at sürülerini gütmesi de bilinçli bir tercihtir. “At sürüsünü gütmek daha üstün ve gelişmiş bir yetenek gerektirmektedir. Çünkü atlar daha hareketlidir. Daha hızlı ve dinamik bir sürüyü idare etmekse elbette daha zordur. Oğuz ise henüz küçük yaşta bu zorluğun üstesinden gelebilecek kadar yeteneklidir” (Güven 2003: 83). UO’da atın taşımacılıkta da kullanıldığı görülür. Oğuz vuruşmalardan sonra elde edilen büyük ganimeti taşımak için katır ve öküzle beraber atı da kullanır (Bang-Rahmeti 1988: 22). At aynı zamanda değerli bir ganimettir. Oğuz’un sevdiği alaca atı üstünde don ve buz bulunan büyük bir dağa kaçar. Oğuz atını getiren kişiye beylik verir. Oğuz’un atı, gök yeleli kurt gibi onun Tanrısallığının bir parçasını oluşturur.

İslami nüshalardan RO’da ise Derbend halkı Oğuz’un irak-kula ve süt-kula adlı iki atını çalar. Oğuz Derbend halkıyla uzun zaman savaşır, onları yener. Oğuz, Derbend halkının suçunu affeder; ancak iki atın bulunması şartını koşar. Yoksa herkesi öldüreceğini söyler. Oğuz atının bulunması için bir ay bekler. Sonunda atları bulunur. Oğuz çok sevinir, halkı affeder (Togan 1972: 28-29). Burada Oğuz için atlarının çalınması bir savaş sebebidir. Çünkü at, Oğuz’un iktidarının simgesidir. Onun alınması iktidarına gölge düşürecektir. Şirvan ve Şamahı halkı itaat ve kulluğun göstergesi olarak Oğuz’a dokuz kır at gönderir (Togan 1972: 29). Oğuz ilkbahar gelip atlar semirince Gürcistan’ın üzerine sefere çıkar (Togan 1972: 29). Çünkü kazanacağı zaferde en büyük yardımcısı attır. Dimeşk Beyi, Oğuz’a itaati kabul ederken meşhur Arap atı hediye eder (Togan 1972: 40).

9. Devlet Meclisi/Toy

Eski Türklerde devlet meselelerinin görüşülüp karara bağlandığı, ziyafetlerin verildiği toplantılara “toy” adı verilirdi. Oğuz beylerinin katıldığı resmî toylar “şölen” olarak adlandırılmıştır. Şölende beyler müzakere eder, halk ise resmî divanlara katılmayıp ziyafete iştirak ederdi. Herkes yer, içer, giyinir, borçları verilirdi (Ziya Gökalp 2007: 362). Toyların doğal başkanı hükümdar idi. Hükümdarlar hükümdarlıklarının işareti olarak yılın belli dönemlerinde toy düzenlemişlerdir. Toy devlet şenliğidir. Hanın verdiği toya katılma ona bağlılığı kabul etmektir, toya gelmeme ise baş kaldırma olarak yorumlanırdı (Ögel 2001: 602). Dede Korkut Oğuznameleri’nde Kazan’ın verdiği toya Dış Oğuzların davet edilmemesi onların baş kaldırmasına sebep olmuştur.

Hun ve Göktürklerde tahta çıkma ve hakan seçimi büyük kurultay ile olurdu. Bunun için büyük şenlikler düzenlenirdi (Ögel 2001: 603). UO’da da benzer biçimde Oğuz ilk kahramanlığını gösterip gök ve yer kızlarıyla evlendikten sonra böyle bir toy düzenler. Tüm halkını çağırır, büyük bir ziyafetle birlikte beylere ve halka buyruk verir: “Ben Uygurların kağanıyım ve yeryüzünün dört köşesinin kağanı olsam gerektir” (Bang-Rahmeti 1988: 17). Oğuz bundan sonra kendisine itaat edenleri dost edinir, baş eğmeyenlerle savaşır. Toy Oğuz’un kağanlığını meşru

hâle getirir. Oğuz bir de ölümüne yakın büyük bir toy verir. Maiyetini ve halkını çağırır. Onlarla müşavere eder. Oğuz'un burada verdiği toy devlet düzeninin belirlendiği bir toydur. Bayat (2006: 192) bu toyda Oğuz tarafından belirlenen devlet düzenini “merkezîleştirilmiş kağanlık etrafında birleştirilen ayrı ayrı bağımlı devletler” olarak değerlendirir. Oğuznamelerde görülen bu idare sistemi Hun devleti gibi eski Türk devletlerinde de mevcuttu. Töreye göre alınan yerlerin idare sistemi değiştirilir ve haraç bağlanarak bağımlı hâle getirilirdi. Dede Korkut Oğuznameleri'nde merkezde Bayındır Han, İç Oğuzların başında Kazan Han, Dış Oğuzların başında Aruz Koca bulunurken burada bu üç vazife de Oğuz'da toplanmıştır. Toyların sembolik olmadığı, önemli icraatlar yaptığı görülür. Oğuz'un seferleri sonunda düzenlediği toy, zafer toyudur. İslami nüshalarda Oğuz'un babası ve amcalarıyla savaşıp onları öldürdükten sonra düzenlediği toy da bu gruptandır.

İslami nüshalarda da Oğuz ömrünün sonuna doğru yurduna gelir, ulu bir toy düzenler. Otağ kurar, otağın direklerinin başını altın ile kaplar. Lal, yakut, zümrüt ile süsletir. Dokuz yüz ylık, dokuz bin koyun keser. Toyda yeme, içme ve eğlence olur (Togan 1972: 47; Yazıcızâde Ali 2017: 23; Ebulgazi Bahadır Han 2020: 54-55; Demir-Aydoğdu 2015: 131). EO'da Oğuz tarafından düzenlenen toyun benzeri babasının yerine tahta geçen Kün Han tarafından da düzenlenir (Ebulgazi Bahadır Han 2020: 57). Oğuznamelerin İslami nüshalarında daha farklı amaçlarla düzenlenen toylardan da söz edilir. RO'da ve KO'da Kara-Han, Oğuz'un avda bulunduğu bir zamanda toy tertip eder. Burada iki gelin Oğuz'un atalarının dinini terk ettiğini ve tek Tanrı'ya inandığını, bundan dolayı kendilerinden yüz çevirdiğini anlatır. Kara-Han bir kengeş eder ve Oğuz'u öldürmeye karar verir (Togan 1972: 19). Oğuzların idare sisteminde yürütme organını kengeş (töre/meşveret) denetler. Kengeş, toyun içinde yer alan uygulamalardan biridir. Bu kurum yüce devlet meclisini temsil eder. Bütün meseleler töreye uygun biçimde toyda çözülür. Bir anlamda toy Türk kağanının halka karşı borcu ve hesap vermesidir. RO'da Oğuz kuzey ülkelerini fethetmekten önce beyleri ile kengeş eder. “Burada Hind yörelerinin meselelerini halletme yolunda bazı kararlar” (Togan 1972: 22) alınır. RO'da Oğuz Karanlık ülkesinde ne yapacağına dair akli erenlerle kengeş yapar (Togan 1972: 26). Aynı şekilde Mısır seferinden önce kengeş yapar (Togan 1972: 41). EO'da Oğuz'a isim verilmeden önce babası Kara Han büyük bir toy düzenler. İnsanlar bir araya gelir, yer ve içerler (Ebulgazi Bahadır Han 2020: 46).

10. Bilgi ve Bilgelik

Türk töresinde bilgi ve bilgeye büyük değer verilirdi. Devletin dayandığı temel kaynak bilgi idi ve töre bilgiye göre şekillenirdi. Bilge kişiler hükümdarın en yakınında bulunur, onlara vezirlik ederdi. Hükümdarlar karar alırken bilgelere danışır, onların bilgisine saygı duyarlardı. Hükümdarlar bilgeleri dinleyip söylediklerini yapmaya çalışırken bilgeler de doğru bildiklerini söylemekten geri durmazlardı. Bilge Kağan'ın iktidarında vezir bilge Tonyukuk'un, Alparslan'ın iktidarında Nizamülmülk'ün, Sultan II. Mehmet'in iktidarında Akşemsettin'in katkıları/etkileri birçok kaynakta ifade edilmiştir.

UO'da Oğuz'un bilicisi Uluğ Türk, bilge devlet adamının prototipidir. Uluğ Türk aklın ve akılcılığın sembolü, Oğuz'un otokontrol sistemidir. Mitolojik metinlerde kağan hem dünyevi hem uhrevi işlerin başında yer alır. O hem kam hem de devletin başıdır. Oğuz'un ilk ata olmasından dolayı kutsal olguların da icracısı olması beklenirken kamlık/bilgelik fonksiyonunu Uluğ Türk'e devretmiştir (Bayat 2006: 77). Oğuz'un bilicileri Uluğ Türk/Irkıl Hoca/Yuşi Hoca her şeyi bilen, velayet ıssı bilgin kocalardır. Bayat'a göre bu kişiler şaman-hükümdar sistemine

bağlı olarak vezire/bilgeye dönüşmüşlerdir. Uluğ Türk de şaman-hükümdar tipinden uzun yol katederek “yol gösteren, öğüt veren, kağanın baş veziri, her şeyi bilen aksakal, bilge kişi” (Bayat 2006: 82) karakterine dönüşmüştür. UO’da Oğuz’un yanında “ak sakallı, kır saçlı, uzun tecrübeli” bir ihtiyar vardır. Anlayışlı ve asil bir adam olan Uluğ Türk, Oğuz’un nazırıdır. Uluğ Türk rüya vasıtası ile gelecekte haber verir (Bang-Rahmeti 1988: 23). Bu durum Oğuz ilinin Tanrı’nın isteğiyle kurulduğunun işaretidir.

UO’da Oğuz’un aksakallısı Uluğ Türk, İslami nüshalarda Yuşi Hoca ve İrkıl Hoca adıyla görülür. RO’da Oğuz, Başgurt seferine çıkarken “yolda kim geri kalırsa yasa ile cezalansın, geç kalmasınlar” emrini verir. Yaşlılar Oğuz’un emrini yerine getirirken Yuşi Hoca adlı akıllı, görmüş geçirmiş ihtiyar, “işlerine yararım” diye gizlice sefere katılır. Nitekim yolda susuz kalan orduya suyu nasıl bulacaklarını, ordunun Karanlık diyarında nasıl hareket edeceğini, Derbend’in ve İsfahan’ın nasıl alınacağını Yuşi Hoca anlatır (Togan 1972: 22-43). YO, EO ve KO’da Oğuz’un bilicisi Arkıl/İrkıl/İr Kıl/Irgıl Hoca’dır. Bu nüshalarda Arkıl Hoca hem Oğuz’un hem de yerine geçen Gün Han’ın veziridir (Yazıcızâde Ali 2017: 18). EO’da İr Kıl (İrkıl/Arkıl) Hoca Uygur Türk boyunun aksakallılarından birinin oğludur. Oğuz tahtına oturup ölünceye kadar veziri ve vekilidir. O “çok akıllı, âkil, tecrübeli ve bilgili” (Ebulgazi Bahadır Han 2020: 56) bir kişidir. İr Kıl Hoca büyük kurultayda yurtları, vilayetleri, malları padişahzadeler arasında üleştirir (Ebulgazi Bahadır Han 2020: 56-57). İrkıl Hoca ilk Türk töre ve ayinlerini koyan kişidir. KO’da bilge ve vezir Irgıl Hacı’nin nasihatı ile Oğuz, Üçokları (küçükleri) Bozoklara (büyüklerine) tabi kılar. Irgıl Hacı tüm boyların ülüşünü tayin eder (Demir-Aydoğdu 2015: 131). İslami nüshalarda Yuşi Hoca akıllı koca karakterinde iken Arkıl/İr Kıl/İrkıl/Irgıl Hoca bilge vezirdir.

11. Ata/Baba Hakkı

Türk töresi ata hakkına büyük önem verir. Ata/babaya saygı Türk töresinin gereğidir. Dede Korkut anlatılarında geçen “Ol zamanda oğul ata sözün iki eylemez-idi.” (Ergin 1997: 160) sözü bu durumu ifade eder. Ataya saygısızlık toplumda hoş görülmez, hatta bazı cezaları gerektirir. İslami dönemde şekillenen Satuk Buğra Han tezkiresinde Satuk Buğra Han atalık hakkını düşünerek kâfir amcasını öldürmekten vazgeçer. Bu durum bir taraftan ataya duyulan saygı diğer taraftan da hükümdar soyundan geldiği için Tanrı kutunu taşımasıyla ilgilidir (Çakır 2018: 190). Amcası Harun Buğra Han’ı kanının kutsallığı nedeniyle öldürmeyen Satuk Buğra Han ona kargışta bulunur, bunun sonucunda Tanrı tarafından cezalandırılır.

UO’da Oğuz’un babasından söz edilmez. Annesi olarak adı geçen Ay Kağan, astral tasavvurlarda Baş Tanrı’dır ve tanrısal kutun sağlayıcısıdır. Oğuz ise ilk atadır. İslami nüshalarda ise Oğuz ile babası Kara Han arasında bir mücadele görülür. Kara Han, atalarının dinini kabul etmediği için oğlunu öldürmek ister. Oğuz babası ve amcalarıyla savaşıyor, onları öldürür. İslami nüshalarda baba ile oğulun arasına din girmiştir. Oğuz’un babasını öldürmesi ata hakkını çiğnediği anlamına gelmez. Tam tersi “Oğuz’un babasını öldürmesi yeni Türk töresinin, maneviyatının inşası ile ilgilidir” (Bayat 2006: 159). Oğuz’u Mete’nin destan metnine yansımaları olarak gören bazı araştırmacılar, törenin yaptırım gücünün hakanın yetkilerinden üstün olduğunu ifade ederek Tuman’ın hakan olma hakkını çiğnediğini ileri sürmüşlerdir. Küçük oğulun tahta geçirilmek istenmesi törenin çiğnenmesi demektir. Burada “töre ve dolayısıyla adalet, Mete’nin tarafında olduğu için baba yenilir ve öldürülür” (Bayat 2006: 159). Yeni ile eskinin, töre ile keyfiliğin çatışmasında yeni ve töre galip gelir. Oğuz’un babasının isminin Kara Han olması da tesadüfi değildir. Ak-kara çatışmasında kara, karanlığı/kaosu karşılar. Oğulun yenmesi kaosu kozmosa çevirir.

RO'da Oğuz'un oğullarının da ata hakkına riayet ettikleri görülür. Oğuz, oğullarını Dimeşk ve Mısır tekfuruna yollar. Tekfur, Oğuz'a itaat etmeyi kabul etmez. Oğuz'un oğulları savaşır, tekfuru esir eder. Oğuz, oğullarına şehri yağmalamalarını emretmiştir. Oğuz, oğullarının sözünü dinlediğini öğrenince "ellerini göğsüne koyup yüzünü Tanrı'ya döndür[ür] ve çocuklarının sözünden çıkmadıklarına ve onların kabiliyetleriyle babalarının yerine geçmeye muktedir oluşlarına şükre[der]" (Togan 1972: 34). Ata/baba sözünü dinlemek tahta geçme şartlarından biridir. Ata/baba hakkını çiğnemek töreyi yıkmaktır ki töreye karşı gelen hiç kimse hükümdarlık iddiasında bulunamaz.

SONUÇ

Türk milleti zengin bir destan külliyyatına sahiptir. Oğuznameler bu külliyyatın en önemli parçalarından birini oluşturur. Oğuznameler Türk arkaik-mitolojik düşüncesinin, Türk millî dünya görüşünün önemli kaynaklarından biridir. Türk tefekküründe/töresinde Oğuz adı etrafında Türk'ün dünya, cemiyet, millet, devlet ile ilgili tasavvurları toplanmıştır. Eski Türk töresi destanın sanatsal yapısı içerisinde verilmiştir. İslamiyet öncesi tek nüsha olan Uygurca Oğuzname Türk töresinin mitolojik yapısını sunarken İslami nüshalar tarihî yapısı hakkında bilgi verir. Oğuznamelerde Türklerin sosyal ve devlet idare kurumlarının işleyiş yapısı yer almaktadır.

Oğuznameler Türk halk hukuku/töresi ile ilgili önemli veriler barındırır. Oğuz, Türk epik destan geleneğinde Tanrıoğlu motifinin tipik niteliklerini taşır. Oğuz'da tanrısal, siyasal ve örfi iktidar bir aradadır. Kut-almış Oğuz'a devleti idare etme hakkı Gök Tanrı tarafından verilmiştir. Oğuz çocukluk döneminden çıktığını bir kahramanlık göstererek ispatlar, buna göre bir ad alır. Oğuznamelerde Türk boylarına atalarının karakteristik özelliklerine göre Oğuz tarafından adlar verilir. Oğuz'un ad vermesiyle Türk boyları tarih sahnesine çıkarılır. Oğuz Türk töresine göre devleti idare eder. Oğuz'un saltanatı töre ve hikmete göredir. Tahtın sahibinin büyük oğul olduğu teamülü/töresi, eski Türk devlet idaresinin ikili sistemi Oğuznamelerde korunur.

Oğuznameler bozkır kültür niteliklerini taşır. Metinler çobanlık hayatının sevk-idaresi, göçebelik, at ve avcılık hayatı etrafında şekillenmiştir. Oğuznameler Türk cihan hâkimiyeti mefkûresinin ürünleridir. Türk fütuhât felsefesinin kaynaklarından biri olan Oğuznamelerde farklı devirlerde kurulmuş Türk cihan devletlerinin ülküleri bulunur. Oğuznamelerde Türk töresini yansıtan evlilik örnekleri vardır. Evlenecek yaşa gelen bir delikanlının bir kahramanlık gösterip ad aldıktan sonra evlenmesi, birden fazla kadınla evlilik, dünür yoluyla evlilik gibi eski Türk evlilik töreleri yer alır. Uygurca Oğuzname'de yer alan ezogami evlilik eski Türk töresini yansıtırken İslami nüshalarda endogami evliliğe dönüşmüştür.

Kurt ve at, bozkır kültür hayatının iki önemli hayvanı olarak eserlerde yer alır. Sembolik anlamda Tengri'den kut bulmuş kurt, kutsal ile olan iletişimde bir aracı olarak görülürken; at seferlerde, taşımacılıkta ve ganimet olarak önemli yer tutmakta, Oğuz'un iktidarını simgelemektedir. Toy/şölen Oğuznamelerin tümünde geniş biçimde yer alır. Tahta çıkma/hakan seçimi, ilk kahramanlığın gösterilmesinden sonra yapılan evlilik, devlet düzenini belirleme, bir zaferi kutlama gibi çeşitli amaçlarla toylar düzenlenir. Oğuznamelerde Türk töresince bilgi ve bilgeye büyük değer verilir. Devlet töreye göre idare edilirken töre gücünü ve meşruluğunu bilgiden alır. Ata/babaya saygı Türk töresinin gereğidir. Dedem Korkut'un ifadesiyle "ol zamanda oğul ata sözün iki eylemez."

İslami nüshalarda Oğuz'un babasını öldürmesi yeni Türk töresinin inşası ile ilgilidir. Ata/baba sözünü dinlemek tahta geçme şartlarından biridir, bunu çiğnemek töreyi yıkmaktır. Sonuç olarak Oğuznameler eski Türk halk hukukunu/töresini inşa eden kaynaklardan biridir. Günümüz modern toplumlarının yazılı kanunlarla çözmekte zorlandığı konularda yazısız halk hukukundan yararlanması önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Balkaya, Adem (2015). *Halk Anlatılarında Kahramanın Yardımcıları -Anatomik Sınırlılığı Aşmadan Kutsalın Görüntü Biçimlerine*. Erzurum: Fenomen Yay.
- Bang, W. ve R. Rahmeti (1988). *Oğuz Kağan Destanı*. Yay. haz. M. Ergin. İstanbul: Hülbe Yay.
- Bayat, Fuzuli (2006). *Oğuz Destan Dünyası -Oğuznamelerin Tarihî, Mitolojik Kökenleri ve Teşekkülü-*. İstanbul: Ötüken Neş.
- Çakır, Emine. (2018). "Satuk Buğra Han Menkıbesinde Halk Hukuku Olarak 'Ata Hakkı ve Tuz-Ekmek Hakkı". *JASS Studies -The Journal of Academic Social Science Studies* 73: 183-194.
- Çobanoğlu, Özkul (2007). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yay.
- Çoruhlu, Yaşar (2006). *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalıcı Yay.
- Demir, N. ve Ö. Aydoğdu (2015). *Oğuzname [Kazan Oğuznamesi] (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. İstanbul: Kesit Yay.
- Dursun, Aysun (2011). "Dede Korkut Hikâyelerinde Halk Hukuku." *Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 6/4: 107-122.
- Dursun, Aysun (2016). *Türk Halk Hukuku*. İstanbul: Ötüken Neş.
- Duymaz, Ali. (2005). "Oğuz Kağan Destanı'ndan Dede Korkut'a Toy Geleneğinin Sembolik Anlamı ve Türk Paylaşım Modeli." *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* 5, 37-60.
- Duymaz, Ali (2007). "Oğuz Kağan Destanı'ndan Dede Korkut Kitabı'na Kahramanların Beden Tasvirlerinin Sembolik Anlamları Üzerine Değerlendirmeler." *Millî Folklor* 76: 50-58.
- Ebulgazi Bahadır Han (2020). *Şecere-i Türk*. haz. N. Demir. Ankara: Altınordu Yay.
- Ergin, Muharrem (1997). *Dede Korkut Kitabı I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Gömeç, Saadettin Yağmur (2018). *Türk'ün Atası Oğuz Kağan*. İstanbul: Erdem Yay.
- Gündüz, Tufan (2019). *Oğuz Kağan Destanı -Reşidettin Oğuznâmesi- Tercüme, Giriş ve Notlar*. İstanbul: Yeditepe Yay.
- Güven, Merdan (2003). "Oğuz Kağan Destanı'nda Hayvanlar." *Millî Folklor* 57: 82-91.
- İnan, Abdülkadir (1998). "Türk Destanlarına Genel Bir Bakış." *Makaleler ve İncelemeler I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay. 220-237.

- Kafesoğlu, İbrahim (2012). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neş.
- Kalafat, Yaşar (2007). "Geçmişten Günümüze Kurt." *Türk Halk İrfanında Kurt*. Ankara: Lalezar Kitabevi. 13-34.
- Kara Düzgün, Ülkü (2014). *Türk Destan Kahramanı ve Başkurt Destanlarının Tipolojisi*. Konya: Kömen Yay.
- Karakaş, Selim (2018). "Kut-Tanrı İlişkisi Bağlamında Türklerde Yönetim Erkinin İlahî Temelleri." *Türk Halk Bilimi İnanç Araştırmaları -III- Kut*. ed. Y. Kalafat. Ankara: Berikan Yay. 29-54.
- Kaşgarlı Mahmud (2005). *Divanü Lügat't-Türk*. çev. S. Erdi ve S. T. Yurtsever. İstanbul: Kabcacı Yay.
- Koçak, Kürşat (2011). "İslamiyet'ten Önceki Türk Devlet Geleneklerine Göre Tahta Çıkma Töreni ve Yöntemleri." *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi* 4: 101-117.
- Mandaloğlu, Mehmet (2013). "İslamiyetten Önce Türklerde Aile Hukuku." *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 33: 133-159.
- Ögel, Bahaeddin (1998). *Türk Mitolojisi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Ögel, Bahaeddin (2001). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Önal, Mehmet Naci (2009). "Kutsalın Türk Kültüründeki İzleri: Tanrısal Simgencilik." *Millî Folklor* 84: 57-72.
- Örnek, Sedat Veyis (2016). *Türk Halkbilimi*. Ankara: BilgeSu Yay.
- Sevindik, Azem (2013). *Halk Hukuku ve Köy Odaları: Sivas Şarkışla Gümüştepe Köyü Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Taşgılı, Ahmet (2019). *Kök Tengri'nin Çocukları (Avrasya Bozkırlarında İslâm Öncesi Türk Tarihi)*. İstanbul: Bilge Yay.
- Tekin, Talat (2010). *Orhon Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Togan, Zeki Velidi (1972). *Oğuz Destanı Reşidettin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili*. İstanbul: Ahmet Sait Mat.
- Turan, Osman (2019). *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neş.
- Türkmen, Fikret (2011). "Dede Korkut'ta Halk Hukuku Unsurları." *Bilig* 58: 245-256.
- Yazıcızâde Ali (2017). *Tevârîh-i Âl-i Selçuk [Oğuznâme-Selçuklu Târihi]*. haz. A. Bakır. İstanbul: Çamlıca Yay.
- Yusuf Has Hacib (2019). *Kutadgu Bilig*. çev. A. Çakan. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Ziya Gökalp (2007). *Türk Medeniyet Tarihi*. haz. Y. Çotuksöken. *Ziya Gökalp Kitaplar*. Yay. haz. S. Koz. İstanbul: Yapı Kredi Yay. 319-555.

